

Lasten osallisuus Perheentalolla

Osallisuutta tukevia työkaluja

LASTU

-PROJEKTI 2016–2018

SISÄLLYS

1. Osallisuus
2. Osallisuuden tukeminen Perheentalolla
3. Osallisuutta tukevia työkaluja
4. Lukuvinkkejä ja ideoita osallisuuden tukemiseen

Ohjeita työkalujen käyttämiseen

Tässä oppaassa kerrotaan lasten osallisuudesta ja esitellään Kuopion Perheentalon periaatteita ja hyviä käytäntöjä sekä työkaluja osallisuuden edistämiseen.

Oppaaseen on lisäksi koottu monipuolinen listaus erilaisista lapsen osallisuutta edistävästä työkaluista.

Työkaluja ei ole keksitty Perheentalolla vaan jo olemassa olevia menetelmiä on muokattu sopimaan paremmin kohtaamispaikan toimintaan.

Tämä ohjeistus antaa ideoita ja vinkkejä työkalujen muokkaamiseen, soveltamiseen ja käyttämiseen. Niitä voi jokainen rohkeasti kokeilla omassa työssään erilaisten perheiden kanssa!

Työkaluista löytyy kuvallista materiaalia tästä oppaasta ja kuvallinen materiaali linkin alta. Työkaluista on laadittu selkeät ohjeet, joita voi soveltaa erityisryhmien kanssa työskennellessä.

1 Osallisuus

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ollut Suomessa voimassa vuodesta 1991. Lasten oikeus osallistua ja vaikuttaa omaan elämään on vahvistunut vuosien aikana. Kesällä 2016 voimaan tullut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus vahvistaa lisäksi vammaisten lasten osallisuutta omassa elämässä. Sopimuksen mukaan vammaisten lasten tulee voida nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Lasten osallisuus on keskeinen lapsen oikeuksien toteutumiseen vaikuttava tekijä.

Osallisuudessa on kyse siitä, että lapsi voi vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin ja toimia erilaisissa arjen ympäristöissä. Lasten aidon osallisuuden ja mielipiteiden kuulemisen toteutumiseksi, aikuinen tarvitsee herkkyyttä asettua lapsen äärelle ja kuulla lasta. Osallisuuden tukemisessa on tärkeää huomioida lapsen omat voimavarat ja taidot. Erityisesti tähän tulee kiinnittää huomiota tukea tarvitsevien lasten osallisuuden tukemisessa. Tilanteessa mukana olevien aikuisten tehtävänä on huomioida ko. tilanne, fyysinen /sosiaalinen ympäristö sekä oman toimintatavan vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen. Meillä aikuisilla on usein niin paljon asiaa, ettemme muista antaa tilaa lapsen mielipiteille. Osallisuuden tukeminen vaatii aikuisilta monipuolista osaamista sekä taitoa kuunnella ja pysähtyä lapsen äärelle.

Tarvitaan useita erilaisia osallisuuden mahdollisuuksia ja muotoja, jotta kaikkien lasten osallisuus toteutuu. Lapsen mielipiteiden kuulemiseen ja osallisuuden edistämiseen hyviä keinoja ovat tässä ohjeistuksessa esiteltävät työkalut sekä puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät. Erilaisten menetelmien käyttäminen on ensi sijaisen tärkeää niiden lasten kanssa, joille puhutun kielen ymmärtäminen / tuottaminen on hankalaa. Kaikista lapsista on kuitenkin hauskaa käyttää erilaisia visuaalisia menetelmiä, ne motivoivat ja tekevät tilanteesta hauskan. Menetelmiä kannattaakin käyttää kaikkien lasten kanssa, koska lasten keskinäisen vertaisuuden ja yhteisöllisyyden tukeminen on osallisuuden syntymiselle tärkeää. Jokainen lapsi osallistuu omalla tavallaan toimintaan. Tärkeintä on lapsen oma tunne osallisuudesta ja kuuluvuudesta lähiyhteisöön.

Osallisuuden toteutumisen myötä lapset omaksuvat vuorovaikutustaitoja. Heidän rohkeutensa kertoa omia mielipiteitään kasvaa ja he oppivat uskomaan omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Osallisuuden kautta lapset oppivat olemaan ja elämään yhdessä!

2 Osallisuuden tukeminen Perheentalolla

Lasten osallisuuden keskeisimmät periaatteet Perheentalon toiminnassa ovat:

- **Lapset ja perheet ovat keskiössä.** Toiminta järjestetään lapsille ja perheille.
- Lapset saavat riittävästi **tukea** osallisuuteen. Osallisuutta harjoitellaan yhdessä hauskoilla ja lapsia motivoivilla tavoilla.
- Toiminnasta kerrotaan **lasten ymmärtämällä tavalla.** Lasten on helpompi olla osallisia, kun he ymmärtävät mitä ympäristössä tapahtuu.
- Lapset ovat **tasavertaisia** asioihin vaikuttajia aikuisten kanssa. Perheentalon henkilöstö, vanhemmat ja muut aikuiset rakentavat ja muovaavat toimintaa yhdessä lasten kanssa. Jokaisen mielipidettä kunnioitetaan.
- **Yhteiset keskustelut** arjessa ovat myös osallisuutta. Vastavuoroinen vuorovaikutus ja mahdollisuus jakaa omia kokemuksia/ajatuksia on Perheentalon toiminnan keskeisin osallisuuden mahdollistaja. Keskustelujen kautta kaikille muodostuu uusia näkökulmia ja työntekijöillä on mahdollisuus kehittää toimintaa perheiden tarpeiden mukaiseksi.
- Lapsen kommunikointi voi perustua eleisiin ja olemuskieleen. Yhteisen kielen puuttumiseen on monia tekijöitä, jolloin aikuisen tehtävänä on opetella ymmärtämään lasta osallistumalla lapsen rinnalla toimintaan. Aikuinen havainnoi, tekee johtopäätöksiä, päättelee ja arvailee, lapsen mielipidettä ja sanomaa. **Myös havainnointi on osa osallisuutta.**
- Lapset voivat itse **määrittää oman osallisuuden tasonsa.** Kaikkeen ei ole pakko osallistua ja aina ei tarvitse kertoa omaa mielipidettä.
- Osallisuuden toteutuminen tarjoaa mahdollisuuden **vertaisuudelle.** Vertaisuus on sitä, että samanlaisessa tilanteessa olevat perheet saavat ryhmässä tukea, voivat jakaa omia kokemuksiaan ja kokevat olevansa arvokkaita yhteisön jäseniä. Vertaisuutta voi syntyä myös erilaisissa elämäntilanteissa olevien perheiden välille. Perheentalolla erilaisuus nähdään rikkautena ja perheitä rohkaistaan hakemaan tukea toisista perheistä.

Kuopion Perheentalon toiminnan tavoitteena on perheiden toiminnallinen osallisuus sekä oma tunne osallisuudesta ja yhteisöön kuulumisesta. Osallisuuden tunne syntyy siitä, kun on mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin yhdessä muiden lasten ja perheiden kanssa tasavertaisesti.

Lapset ja perheet kertovat mielipiteitään ja kokemuksiaan päivittäin seuraavilla tavoilla:

- **Suullinen palaute**; suullinen palaute kirjataan ylös ja sen pohjalta kehitetään toimintaa. Suullisen palautteen antamisen tukena voidaan käyttää erilaisia kuvakortteja (hymy/surunaama- ja värikortit). Kuvakortit löytyvät kuvamateriaalit alta.
- **Palautelaatikko**; palautelaatikkoon voi jättää nimettömänä palautetta. Löydät hauskan palautelaatikon palautelapun kuvamateriaalit alta.
- **Osallisuusseinä**; Perheentalolta löytyy seinään maalattu puu, jota käytetään osallisuusseinänä. Tapahtumissa ja ryhmissä kysytään perheiden mielipiteitä erilaisilla tavoilla. Puuhun voi kiinnittää lehtiä, omenoita tms. joihin voidaan esim. kirjoittaa tai piirtää asioita, toiveita ja mielipiteitä. Eri värisillä linnuilla lapset voivat kertoa oman mielipiteen, esimerkiksi vihreä= tykkään, keltainen=en osaa sanoa, punainen=en tykkää. Tulostettava osallisuuspuu ja sen materiaalit löytyvät kuvamateriaalit alta. Perheentalon osallisuuspuun esittelyvideo löytyy osallisuuspuu-videosta.

Perheentalon työntekijöillä on aito lasta kunnioittava työskentelytapa. He näkevät lapset aktiivisina toimijoina, joiden kanssa yhdessä kehitetään kohtaamispaikan toimintaa. Lasten osallisuuden tukeminen lähtee aikuisten asenteista ja lapsen maailmaan tutustumisesta. Jokainen lapsi ja perhe toivotetaan tervetulleeksi Perheentalolle henkilökohtaisesti. Lapsille tarjotaan päivittäin mahdollisuuksia kertoa omia ajatuksiaan, esimerkiksi piirtämällä ja yhteisen leikin lomassa.

3 Osallisuutta tukevia työkaluja

Lapsen osallisuutta voi tukea erilaisilla, yksinkertaisilla menetelmillä ja työkaluilla. Voit tutustua alta joihinkin helposti käyttöön otettaviin menetelmiin.

Osa työkaluista on suunnattu kaikille lapsille ja niitä voi muokata sopimaan vammaisten lasten kanssa työskentelyyn. Osa työkaluista ja menetelmistä on kehitetty erityisesti vammaisten lasten kanssa työskentelyyn, mutta sopivat kaikkien lasten osallisuuden tukemiseen.

Leikki

Lapsen mielipiteen selvittämiseksi voidaan käyttää yhteistä leikkiä. Lapsi voi itse valita leikin, suunnitella sen juonen ja säännöt aikuisen kanssa.

Leikkiä suunnitellessa lapsen mielipiteet ratkaisevat ja aikuinen sopeutuu ja vie leikkiä lapsen haluamaan lopputulokseen. Leikki kokonaisuutena kuvastaa lapsen maailmaa ja mielipiteitä asioista. Leikin lomassa on helppo jutella arjen asioista ja selvittää lapsen mielipiteitä.

Pikku Kakkosen kuvamateriaaleista löytyy valintakuvia leikkeihin. Materiaalit voi tulostaa ja laminoida, jotta ne kestävät leikeissä mukana.

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/05/31/pikku-kakkosen-kommunikaatiokortit>

Havainnointi

Havainnoimalla saadaan tietoa lasten ja perheiden mielenkiinnon kohteista, mielipiteistä, tuen ja avun tarpeesta ja muista perheiden tärkeistä asioista. Se auttaa tarkastelemaan omaa toimintaa perheiden näkökulmasta, jolloin on helpompi kohdata perheitä yksilöllisesti, läsnäolevasti ja osallistaen.

Havainnointia on mahdollista tehdä tarkastellen perheitä ulkopuolelta tai osallistuen itse toimintaan. Arjen havainnoinnin kautta tehdään jatkuvasti analyyseja ja johtopäätöksiä. Havainnoinnin kautta osataan tukea perheitä toiminnassa ja löytää heille uusia ja toimivia tapoja osallistua ja tuntea osallisuutta toiminnassa. Havainnoinnin kautta kerättyä arviointitietoa täydennetään muilla arviointimenetelmillä.

Piirtäminen

Lapsi osaa tuottaa piirtämällä tarkasti oman mielipiteen esimerkiksi mukavasta leikistä. Lapsi ja aikuinen voivat piirtää yhdessä, jolloin lapsi muokkaa oman mielipiteen mukaisesti, aikuisen aloittamaa piirustusta.

Sadutus

Lapsen kanssa yhdessä suunniteltu sadutus, on keino saada lapsen mielipiteitä selville. Lapsi muokkaa satua omien kokemusten ja ajatusten pohjalta.

Sadutuksessa lapsi kertoo tarinaa itsestään ja samalla sadun keinon ilmaisee ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Lapsi voi sadun avulla kertoa myös toiveitaan ja ideoitaan. Aikuinen ei saa johdatella tai muokata sadun sisältöä millään tavalla.

Vammaisille lapsille voi soveltua paremmin satuhieronta. Satuhieronnassa aikuinen kertoo tarinaa lasta hieromalla. Lue lisää satuhieronnasta:

<https://satuhieronta.fi/> ja katso video satuhieronnan soveltamisesta vammaisten lasten parissa: <http://hyvinvoivaperhe.fi/category/perheille/satuhieronta/#kortti-24>

Satuhierontaa voi soveltaa **lapsen mielipiteen ilmaisuun** seuraavilla tavoilla:

- Aikuinen havainnoi lapsen kehon kieltä ja vie tarinaa sen mukaan eteenpäin.
- Lapselle kerrotaan tarinaa samalla kuvamateriaalin avulla ja lapsi voi itse valita, esimerkiksi seikkaillaanko merellä vai ilmassa.
- Lapselta kysytään mihin suuntaan tarinaa viedään ja lapsi vastaa viittomalla, äännähdyksillä ja peukuttamalla.

Haastattelu

Useat lapset innostuvat haastattelusta. Haastatteluun voidaan ottaa rekvisiittaa (mikrofoni yms.) mukaan. Lapsen mielipiteet ja kerronta voidaan piirtää isolle paperille seinälle, jolloin siihen voidaan palata haastattelun aikana.

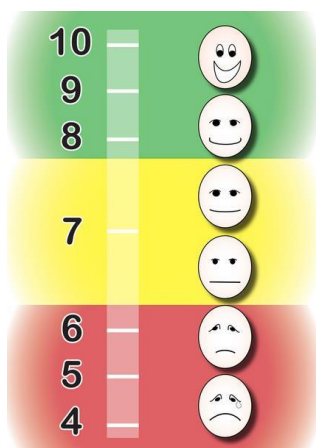
Haastattelussa voidaan käyttää apuna myös **Minä pidän – Mistä sinä pidät – mallia**, jolloin aikuinen esittää ensin itseensä liittyviä asioita ja kyselee tämän jälkeen lapselta mistä hän pitää.

Jos lapsi ei kommunikoi puheella voidaan haastattelussa käyttää apuna keskustelumatto-menetelmää, lue alta lisää.

Erilaiset mielipiteen kertomisen visuaaliset ja konkreettiset menetelmät

Lapset motivoituvat erilaisista värikkäistä ja visuaalisista konkreettisista menetelmistä. Tällaisia menetelmiä ovat esimerkiksi tunnemittarit, kuva- ja esinekommunikaation hyödyntäminen, mielipidepurkit ja – janat yms.

Mielipidepurkit ovat hauska ja helppo tapa toteuttaa arviointia. Pöydälle laitetaan 3 purkkia, joiden eteen mielipidettä kertovat kuvat. Lapset ja perheet voivat päivän aikana käydä laittamassa oikeaan purkkiin esimerkiksi lelun, kiven, kävyn yms. Mielipidejana valmistetaan pahvista ja laitetaan roikkumaan esimerkiksi eteisen seinälle. Jokainen lapsi kiinnittää janaan omaa tunnetilaa vastaavalle kohdalle pyykkipojan lähtiessä.

Valmista kuvamateriaalia löytyy osoitteesta <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lapsiperheiden-palvelut/lasten-terapiapalvelut/neptunus/oppaat-ja-kuvat.html>

Keskustelumattotyöskentely

Keskustelumattona voidaan käyttää kynnysmattoa, johon laaditaan asteikko

Tykkään – en tykkää. Erilaisia valmiita asteikkoja löytyy Tuetusti

päätöksentekoon- projektin materiaaleista; <http://papunet.net/materiaalia/tunteet-ja-mielipiteet>. Lapset siirtävät asteikolle esimerkiksi Perheentalon toiminnasta

kertovia kuvia. Mattoa voidaan käyttää lapsiryhmässä laajemman mielipiteen selvittämisessä, esimerkiksi kesäajan toiminnan ideointi, jossa jokainen lapsi voi valita yhden tekemisen ja eniten ääniä saanut vaihtoehto toteutetaan.

Äänestäminen

Lapset voivat äänestää perinteisillä hymy/surunaama korteilla tai esimerkiksi kuvasta löytyvillä tunnepalloilla. Jaloilla äänestämistä voi käyttää lapsilla, joilla on puheentuotossa pulmia. Lattialle voidaan asettaa mielipiteen ilmaisua varten asioita/tavaroita, joiden viereen lapsi voi siirtyä kertomaan omia näkemyksiään. Myös mielipidemattoon (pitkä käytävämatto) voi kiinnittää mielipidettä kertovia kuvia päihin ja keskivaiheelle. Lapselta kysytään yksitellen kysymyksiä, joihin hän vastaa siirtymällä matolla oikeaan kohtaan.

Äänestykseen valmistettuja kuvia löytyy kuvamateriaalit alta.

Peukku- ja liikennevalokortit

Peukku-kuvien avulla voidaan saada selkeitä vastauksia mielipiteitä kysyttäessä. Peukku ylös ja peukku alas -kuvat tarkoittavat yleensä pidin – en pidä tai kyllä – ei

-vastauksia. Lapsen täytyy ymmärtää kysymys ja sen sisältö ennen vastauksen antamista.

Liikennevalot ovat myös selkeä, yksiselitteisen mielipiteen ilmaisutapa.

Liikennevalojen vihreä väri tarkoittaa kyllä/olen samaa mieltä/tykkään tästä jutusta, keltainen väri kertoo ehkä/en osaa sanoa/en tiedä – vastauksen ja punainen väri ei/ olen eri mieltä/en tykkää tästä jutusta.

Selkeät peukku- ja liikennevalokortit löytyvät papunetin sivuilta,

<http://papunet.net/materiaalia/kyllaei-kortit>.

4 Lähteet, lukuvinkkejä ja ideoita osallisuuden tukemiseen

- Mitä haluaisit tehdä kerhossa? Lapsen kuulemisen menetelmiä; [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F9CD3CD4A734B90FC2257E51003E49D2/\\$FILE/MLL_Lapsen_kuuleminen_kerhossa_2014_www.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F9CD3CD4A734B90FC2257E51003E49D2/$FILE/MLL_Lapsen_kuuleminen_kerhossa_2014_www.pdf)
- Helminen, J; Sosiaaliohjaus- lähtökohtia ja käytäntöjä, 2006
- Johanna Olli, TtM; Mitä jos vammaiset lapset ja nuoret osallistuisivat oman elämänsä päätöksiin?, TYKS-säätiön tutkimusyksikkö & <http://lastentahden.blogspot.fi/2016/11/puhumattoman-lapsen-osallisuus.html>
- Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen - opas sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille; <http://skl.e-julkaisu.com/vammaisen-lapsen-nakemysten-selvittaminen/>
- Kuuluva lapsi- kohti vammaisen lapsen osallisuutta palveluissa; http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136423/URN_ISBN_978-952-343-039-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Lapsen ääni – tarina minulta; http://frantic.s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2016/02/01153245/lapsen_aani_tarina_minulta_web-161111.pdf
- Toimimalla osallisuuteen- avuksi vuorovaikutuksen ja toiminnan aktivointiin; http://papunet.net/yleis/fileadmin/muut/Esitteet/toimimalla_osallisuuteen.pdf
- Lapsella on oikeus osallisuuteen – vammaisuudesta riippumatta; https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135864/URN_ISBN_978-952-302-999-6.pdf?sequence=1